

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Богатирчук Катерини Олександрівни
«Повсякденне життя дітей і підлітків шкільного віку в Українській РСР
(друга половина 60-х – перша половина 80-х рр. ХХ ст.)»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Дисертація Богатирчук К. О. присвячена актуальній та недостатньо дослідженій проблемі вітчизняної історії – повсякденному життю шкільної молоді в радянській Україні доби «застою». В умовах розбудови сучасної української держави зорієнтованої на європейські демократичні стандарти та культурні цінності об'єктивно зростає потреба вивчення та узагальнення історичного досвіду трансформації всіх сфер життя суспільства. У цьому контексті твердження дисертантки про те, що історія повсякдення є однією з найактуальніших проблем сучасної гуманітаристики, не викликає жодних заперечень. Тому об'єктивне дослідження повсякденного життя шкільної молоді як окремої категорії населення українського суспільства радянського періоду, зокрема в умовах зростаючої кризи радянської тоталітарної системи, є важливим завданням сучасної історичної науки.

Дослідження Богатирчук К. О. виконано у межах наукового напрямку Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук» та відповідно до науково-дослідницької проблематики кафедри міжнародних та регіональних студій факультету історичної освіти «Соціальна історія України та світу». Визначення мети і завдань дослідження впливає із вказаної дисертанткою суспільної та наукової актуальності проблеми, їй же підпорядковані об'єкт і предмет дослідження (с. 18). Авторка переконливо обґрунтувала хронологічні межі дослідження. Структура роботи, яка включає зокрема 4

розділи поділених на 9 підрозділів, цілком логічна, відповідає меті і завданням, що їх ставила перед собою авторка.

У першому розділі *«Історіографія, джерела та методологія дослідження»* дисертантка ґрунтовно проаналізувала наукову літературу із вказаної тематики, залучаючи праці суміжних галузей наук, що спеціально чи дотично розкривають питання дитинства, і довела, що тема повсякдення дітей і підлітків шкільного віку в Україні часів «застою» не стала об'єктом спеціального дослідження. Історіографію логічно розділено на кілька блоків за проблемно-хронологічним принципом. Дисертантка використала доволі широке коло джерел, зокрема архівні матеріали – понад 150 справ, опубліковані збірники документів, матеріали періодичної преси, частина з яких вперше вводиться до наукового обігу. Особливе інформаційне навантаження становлять джерела усної історії (11 інтерв'ю), зібрані автором серед респондентів, учнівські роки яких проходили в межах досліджуваного періоду. Значна увага приділена аналізу візуальних джерел, що також обумовлено специфікою дослідження. Основу дисертаційного дослідження становлять документи, які зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади України, Центральному державному архіві громадських об'єднань України. Важливим є використання матеріалів обласних архівів (Державного архіву Волинської області, Державного архіву Житомирської області, Державного архіву Київської області, Державного архіву Миколаївської області) та Державного архіву м. Києва, що значно збагатило дослідження. Використана джерельна база є ґрунтовною, достатньо широкою та репрезентативною, що сприяло комплексному дослідженню проблеми.

Методологія дослідження дала змогу систематизувати значну кількість джерел з досліджуваної проблематики та належним чином проаналізувати інформацію, що міститься в них. Аналіз дисертаційної роботи свідчить про достатнє володіння автором методологічним інструментарієм, вміння доцільно застосовувати відповідні принципи, методи, наукові підходи для реалізації поставлених завдань. Дисертанткою уточнено понятійно-

термінологічний апарат, зокрема, діти й підлітки розглядаються як окрема соціально-демографічна група.

У другому розділі *«Зміст та реалізація державної політики щодо дітей та підлітків в УРСР періоду «застою»»* дисертантка звертає увагу на основні напрями роботи керівництва республіки щодо соціального забезпечення та соціалізації дітей і підлітків в радянському суспільстві. Здобувачка ретельно простежила особливості законодавчої бази з досліджуваного питання та реалізацію її положень. Опрацьовані авторкою джерела засвідчили, що *«...для розбудови народного господарства залучалися діти, а норми трудової діяльності та охорона праці підлітків грубо порушувалися»* (с. 79).

В дослідженні виділено види соціалізації й простежено їх втілення в рамках діяльності освітніх установ. В дисертації наголошується, що оскільки соціалізація перш за все спрямовувалася на виховання *«майбутніх будівничих комунізму»*, то особливу увагу в цьому процесі було приділено *«...патріотизму, інтернаціоналізму, військово-патріотичному, ідейному, трудовому, фізичному й естетичному напрямках»* (с. 82).

Таким чином, дослідниця охарактеризувала процес входження дітей в суспільство в умовах радянського тоталітаризму, спираючись на радянське законодавство, намагаючись дати йому об'єктивну оцінку.

Третій розділ дисертації *«Формування світогляду школярів»* присвячено комуністичному вихованню молоді. Авторка зосередила увагу на державній інфраструктурі щодо здійснення ідейно-політичної пропаганди та виховання учнівської молоді. Досить аргументованим є висновок дисертантки про те, *«...що комуністична влада весь процес виховання молоді перебирала на себе задля формування людини «нового типу»* (с. 97).

Окрема увага в розділі приділена заходам радянської влади, щодо формування прокомуністичного світогляду молоді. Як зазначено в дослідженні, *«...виховання дитини, формування її світоглядних орієнтирів розпочиналося в дитячому садку, продовжувалося в школі та*

супроводжувалося впродовж всього життя» (с. 97). З цією тезою складно не погодитися. Тим паче, що далі вона підтверджується в дослідженні потужним фактичним матеріалом.

У контексті аналізу світоглядної політики щодо дітей і підлітків дослідниця приділяє увагу атеїстичному вихованню, елементи якого були обов'язковими складовими як шкільних навчальних планів, так і планів позашкільної роботи з учнями (с. 128). Загалом, висвітлюючи політику радянського керівництва стосовно формування прокомуністичного світогляду, Богатирчук К. О. акцентує увагу на тому, що радянське керівництво намагалося викоринити всі пережитки минулого, сформувати нове безрелігійне суспільство, використовуючи для цього широкий арсенал різних засобів ідейно-політичного впливу.

У четвертому розділі *«Соціально-побутові реалії повсякденного життя шкільного дитинства в 60-80-х рр. ХХ ст.»* дисертантка зупинилася на соціально-побутовому забезпеченні школярів під час навчально-виховного процесу та дозвіллю дітей. Увагу зосереджено на системі організації харчування, медичному обслуговуванні та транспортному забезпеченні. Окремо розглядається зовнішній вигляд дітей під час перебування в освітньому закладі.

Дисертантка досить аргументовано зробила розподіл форм дозвілля, виокремлюючи державну та неофіційну його складові (с. 159). Базуючись на прикладах із життя респондентів, авторці вдалося дати ґрунтовну характеристику кожному елементу організованого та самоорганізованого дозвілля.

Завдяки додаткам, які займають 73 сторінки від загального обсягу роботи, К. О. Богатирчук вдалося уникнути перевантаження розділів дисертаційного дослідження цифровим матеріалом, значна частина якого винесена у таблиці. Також в додатках представлені джерела візуальної історії, а саме фотодокументи з приватної колекції респондентів. Варто зазначити, що в окремий додаток виділено матеріали усної історії.

Дисертаційне дослідження Богатирчук К.О. відзначається науковою новизною, яка насамперед полягає в тому, що на основі сучасних методологічних принципів інтерпретації фактологічних даних висунуто та обґрунтовано авторську концепцію дослідження питань дитинства. До найвагоміших результатів слід віднести здійснення комплексного та всебічного аналізу досліджуваної проблеми, введення до наукового обігу значного обсягу матеріалів усної історії, визначення складових державної політики щодо соціального забезпечення та пріоритетні напрями соціалізації дітей і підлітків, розкрито соціально-побутові реалії повсякденного життя молоді та узагальнено різновиди дозвілля.

Здійснення аналізу репрезентативного кола різноманітних джерел, зокрема архівних, співставлення інформації матеріалів періодичної преси, усної та візуальної історії дозволило К. О. Богатирчук дійти зважених, обґрунтованих висновків.

Заслуговують уваги сформульовані на основі системного осмислення та узагальнення фактологічного матеріалу практичні рекомендації, реалізація яких може сприяти розробці цілісної концепції подальшого вивчення проблем дитинознавства та вдосконалити форми і методи державної політики в галузі шкільного повсякдення.

Кандидатська дисертація К. О. Богатирчук є завершеною науковою роботою, в якій отримано вагомі результати, які є обґрунтованими з наукової точки зору, важливими для історії України. У цілому мета дослідження досягнута.

Автореферат за змістом відповідає дисертації і дає повне уявлення про основні складові та особливості повсякденного життя шкільної молоді УРСР другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр.

Позитивно оцінюючи дисертацію К. О. Богатирчук, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання, врахування яких може бути корисним в подальшій науковій роботі автора.

1. На наш погляд, дисертантка недостатньо повно проаналізувала доробок сучасних зарубіжних дослідників та істориків української діаспори розглядуваної проблеми.

2. Авторці варто було посилити базу респондентів, як основи джерел усної історії, за рахунок розширення географії опитувань. Доречним, на нашу думку, було б залучити й більш широке коло суб'єктів відносин дитинства – батьків, вчителів тощо.

3. Слід було залучити до аналізу візуальних джерел в підрозділі 1.2. «Джерельний комплекс дослідження» такі матеріали як плакати, листівки, карикатури.

4. В другому розділі дисертації, аналізуючи законодавчу базу соціального захисту шкільної молоді, бажано було б розставити акценти на порівняльних характеристиках процесів та явищ, їх динаміці, а не лише на констатації фактів.

5. Третій розділ дисертації присвячений безпосередньо ідейно-політичному впливу на дітей і підлітків, з усією повною розкрито інфраструктуру для забезпечення комуністичного виховання молоді. Проте, в підрозділі 3.2. «Ідейно-виховна складова у формуванні комуністичного світогляду молоді» увага зосереджується в більшій мірі на атеїстичному вихованні, інші компоненти розглядаються менш детально, опосередковано.

6. В четвертому розділі дисертації, аналізуючи систему медичного забезпечення шкільної молоді, дисертантці варто було б більшу увагу приділити визначенню впливу на стан медичного обслуговування школярів соціально-економічних чинників.

7. На нашу думку, дослідження виграло якби дослідниця окремим додатком подала класифікацію та опис ігор та розваг.

Висловлені зауваження не мають концептуального характеру і не впливають на загальний позитивний висновок. Робота відзначається новизною постановки проблеми, належним науковим рівнем її опрацювання, аргументованими висновками.

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображені в 11 публікаціях, апробовані у 10 виступах та конференціях.

Представлена на захист дисертаційна робота «Повсякденне життя дітей і підлітків шкільного віку в Українській РСР друга половина 60-х – перша половина 80-х рр. ХХ ст.» є завершеним, самостійним, цілісним дослідженням, виконаним на належному теоретичному та методологічному рівнях, має важливе науково-пізнавальне та практично-інформаційне значення, відповідає вимогам Департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації та ліцензування Міністерства освіти і науки України, вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку присудження наукових ступенів», які висуваються до наукових праць відповідного рівня, а її автор – Катерина Олександрівна Богатирчук заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
кафедри історії та культури України
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Кожубинського

I. М. Романюк

І. М. Романюк
09 01 2017 р.